

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

زمان چاپ: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

حکم فقهی نمایش راست یا دروغِ هویت کاربران در فضای مجازی

رضا کمندلو^۱

^۱- کارشناسی ارشد علوم ارتباطات و دانش آموخته سطح ۴ حوزه علمیه

چکیده

کمتر کسی است که در فضای مجازی حضور نداشته باشد، و از آن استفاده نکنند، با استفاده از فضای مجازی ارتباط کاربران با افراد مختلف و ناشناس بسیار مداول است. لیکن اغلب کاربران با استفاده از نوشتار و نمادهای خاص هویت خود را به نمایش می‌گذارند، این در حالی است که در نمایش راست از هویت احتمال بروز مفاسد و در نمایش دروغ احتمال مصالح وجود دارد. از منظر فقهی راست و دروغ منحصر در کلام و نوشتار نیست؛ بلکه هر امر غیر کلامی و نوشتاری که متضمن یک جمله خبری باشد، قابل اتصاف به صدق و کذب است، مانند نمادها، استیکرها و... که کاربران فضای مجازی از آن‌ها برای نمایش هویت خویش استفاده می‌کنند. حال باتوجه به ویژگی‌های خاص فضای مجازی این سوال مطرح می‌شود که حکم فقهی نمایش راست و یا دروغ هویت کاربران فضای مجازی چیست؟ از همین‌رو نگارنده بر آن آمده تا با روشی توصیفی-تحلیلی به واکاوی این موضوع بپردازد. در نهایت نویسنده به این نتیجه رسیده است که نمایش راست از هویت در فضای مجازی تا جایی که موجب مفسده نباشد جائز و نمایش دروغ، حرام و استثنائات کذب شامل این مورد نمی‌شود.

واژگان کلیدی: راست، دروغ، هویت، فضای مجازی

دین مبین اسلام در آیات و روایات زیادی به تمجید از راست‌گوئی و نکوهش دروغ‌گوئی پرداخته است، تا جائی که دروغ‌گو مستحقّ خشم خدا دانسته شده است. ۱ آنچه مسلم است دروغ همواره قبیح است و راست‌گویی همیشه دارای حسن است. و در این خصوص تفاوتی بین فضای حقیقی و مجازی نیست. لیکن در فضای مجازی به این دلیل که کاربران فضای مجازی، برخلاف فضای واقعی دارای آزادی انتخاب بیشتری هستند، به آسانی اقدام به دروغ‌گوئی می‌کنند و این امر اغلب در نمایش و بیان هویت نمایان می‌شود، به این معنی که کاربران به راحتی می‌توانند ویژگی‌های شخصیتی و فردی خود را به هر نحو که تمایل دارند به نمایش بگذارند. به عنوان مثال پسری غیرمذهبی به راحتی می‌تواند با انتخاب پروفایلی دخترانه و مذهبی هویتی دروغ و غیرواقعی از خود به نمایش بگذارد و این امری بسیار شائع و متداول در بین کاربران است. و این در حالی است که هیچ توجه‌ای به حکم فقهی این امور نمی‌شود.

کاربران فضای مجازی به اغراض مختلفی مانند سرگرمی، مصالح دینی و... اقدام به نمایشی دروغین از هویت خویش می‌نمایند و از سوئی دیگر نمایش واقعی و راست از هویت با توجه به اینکه فضای مجازی در اختیار استکبار جهانی است و دسترسی به اطلاعات کاربران دارد، ممکن است باعث سوء استفاده آن‌ها شود، لذا با توجه به موارد مذکور در این پژوهش به این سوال که حکم فقهی نمایش راست و یا دروغ هویت کاربران فضای مجازی چیست با ذکر ادله پاسخ داده می‌شود.

این پژوهش به دلیل نو بودن و نداشتن پیشینه مستقیم و مبتلابه بودن آن در جامعه از اهمیت زیادی برخوردار است.

در رابطه با این موضوع هیچ پیشینه‌ای که مستقیماً به سوال اصلی این پژوهش پاسخ بدهد یافت نشد لیکن هر نوشتاری که در رابطه با صدق و کذب از لحاظ اخلاقی و فقهی و همچنین در رابطه با هویت مجازی کاربران بحث کرده است به نوعی می‌تواند در یافتن پاسخ پرسش مفید باشد که به برخی از آنها اشاره می‌شود.

فقه حریم خصوصی آیت الله شهریاری، مکاسب محرّمه شیخ مرتضی انصاری (ره)، مکاسب محرّمه امام خمینی (ره)، دروغ مصلحت آمیز نوشته دکتر سید حسن اسلامی، اینترنت و سواد مجازی دکتر سعید رضا عاملی، فضای مجازی دام‌ها و دانه‌ها اثر محمد کهنوند، مقاله فضای مجازی و هویت سید احمد میر محمدتبار، مقاله هویت‌های ساختگی و دنیای مجازی اثر محمدرضا رستمی، تبلیغ مجازی حسین سلیمانی، ناگفته‌های فضای مجازی حامد کمال و مواردی دیگر ...

۱- مفهوم دروغ و راست

در لغت

از نظر لغت‌شناسان^۱ دروغ به معنای سخن ناراست، قول ناحق، خلاف حقیقت و مقابل راست است. و راست ضدّ دروغ به معنای سخن راست، قول حق و حقیقت می‌باشد.

واژه راست و دروغ که در زبان عرب با کلمات صدق و کذب بیان می‌شود.

برخی از صاحب‌نظران معنای این دو واژه را بدیهی و آشکار دانسته و می‌نویسند:

«دروغ و مشتقات آن در لغت و عرف آشکار است و هیچ عبارتی برای بیان حقیقتش، از خود آن گویاتر نیست.»^۲

اما صاحب مقایس اللغه که در کتاب خویش اصل معنایی کلمات را بیان می‌کند در مورد معنای کذب می‌فرماید:

«الْكَافُ وَالذَّالُّ وَالْبَاءُ أَصْلٌ صَحِيحٌ يَدُلُّ عَلَى خِلَافِ الصِّدْقِ. وَتَلْخِيصُهُ أَنَّهُ لَا يَبْلُغُ نِهَآيَةَ الْكَلَامِ فِي الصِّدْقِ. مِنْ ذَلِكَ الْكَذِبُ خِلَافُ الصِّدْقِ»^۳.

ماده کذب دلالت بر خلاف صدق می‌کند و به بیان فشرده، کذب امری است که نهایتش به صدق نمی‌انجامد و به همین جهت کذب مخالف صدق است.

لذا برای روشن شدن معنای کذب می‌بایست مراد از صدق بیان شود، ایشان در مورد واژه‌ی صدق می‌نویسند:

«الصَّادُ وَالذَّالُّ وَالْقَافُ أَصْلٌ يَدُلُّ عَلَى قُوَّةٍ فِي الشَّيْءِ قَوْلًا وَغَيْرَهُ. مِنْ ذَلِكَ الصِّدْقُ: خِلَافُ الْكَذِبِ، سُمِّيَ لِقُوَّتِهِ فِي نَفْسِهِ، وَلِأَنَّ الْكَذِبَ لَا قُوَّةَ لَهُ، هُوَ بَاطِلٌ»^۴.

ماده‌ی صدق دلالت بر قوت در شیء می‌کند قول باشد یا غیر آن، صدق خلاف کذب است و صدق گفته می‌شود به دلیل وجود قوت در نفسش و به این دلیل که کذب قوتی ندارد و باطل است.

۱- دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه، ذیل واژه دروغ.

۲- مشکینی، علی، مصطلحات الفقه و معظم عناوین موضوعیه، ص ۴۳۷

۳- ابن فارس، معجم مقاییس اللغه، ج ۵، ص ۱۶۷

۴- ابن فارس، معجم مقاییس اللغه، ج ۳، ص ۳۳۹

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

به عبارتی دیگر کلام صادق را به این دلیل صادق می‌گویند که گوینده‌ی آن با قوت و بدون سستی آن را بیان می‌کند بر خلاف کذب. به این نکته نیز باید توجه داشت که میان صدق و کذب واسطه‌ای نیست و حالت سوّمی وجود ندارد همچنانکه گفته شده: «دروغ، خبر دادن از چیزی بر خلاف واقع آن است و عمد و خطا در آن برابر است، چراکه میان دروغ و راست واسطه‌ای نیست.»^۱ دقیقاً همین مطلب از مصباح‌المنیر^۲ نیز وارد شده است.

در اصطلاح

در تعریف کذب و صدق میان صاحب‌نظران اختلاف است، لیکن مشهور^۳ است که مطابقت خبر با واقع صدق و مخالفت خبر با واقع کذب است.

صاحب‌مفتاح‌الکرامه می‌نویسد:

«دروغ خبر دادن از چیزی است به خلاف آنچه که در آن است؛ خواه از روی عمد باشد یا از روی خطا، ولی مراد از حرام بودن دروغ، عمدی بودن آن است.»^۴

مطابق این دو دیدگاه همین که خبری خلاف واقع باشد، دروغ محسوب می‌شود و قصد و اعتقاد گوینده خبر دخالتی در آن ندارد بنابراین اگر فردی با این اعتقاد که مطلبی مطابق با واقع است، از آن خبر بدهد اگر چنانچه در واقع مطلب مطابق واقع نباشد آن خبر دروغ است ولی به گوینده‌ی خبر دروغگو نمی‌گویند و سرزنش نمی‌شود.

این مطلب مورد پذیرش برخی از فقهای اهل سنت نیز قرار گرفته و گفته‌اند:

«دروغ عبارت است از خبر دادن از چیزی که برخلاف واقع است، خواه متکلم عمد داشته باشد، خواه جاهل باشد، اما (متکلم) در فرض جهل به واقع مرتکب گناهی نشده است، و فقط در صورت عمد مرتکب گناه شده است، دلیل بر این مطلب، قیدی است که پیامبر اکرم صلی‌الله علیه و آله و سلم در کلام خویش داخل نموده و فرموده‌اند: «هر کس از روی عمد بر من دروغ ببندد، جایگاه خود را در آتش انتخاب کرده است.»^۵

۱- طریحی، مجمع‌البحرین، ج ۲، ص ۱۵۷

۲- فیومی، احمد بن محمد، المصباح‌المنیر، ص ۲۰۱

۳- ر.ک امام خمینی، مکاسب‌المحرّمه، ج ۲، ص ۳۰

۴- حسین عاملی، سید جواد، مفتاح‌الکرامه، ج ۴، ص ۶۷

۵- النووی، یحیی بن شرف، الاذکار النوویه، ص ۵۸۲

در اینجا به همین مقدار از تبیین مراد از دروغ و راست در اصطلاح فقهی اکتفاء می‌کنیم، لیکن نباید از این نکته غافل بود که در رابطه با تعریف دروغ و راست اقوال بسیار متعدد است و در آنها نکاتی دقیق و علمی نهفته است که پرداختن به آنها در این مختصر نمی‌گنجد و ما را از بحث اصلی دور می‌کند.

۲- قلمرو تحقق دروغ

کاربران در فضای مجازی برای نمایش هویت خود از نوشتن الفاظ و یا به کارگیری برخی از عکس‌ها و نمادها استفاده می‌کنند. در ادامه چگونگی مطابقت دروغ و راست بر خبرهای غیر کلامی در دو عنوان نوشتاری و غیر نوشتاری دنبال می‌شود

الف: نوشتاری

شکی نیست که وقتی قانون‌گذار عرفی و یا شارع مقدس، قضیه‌ای را بیان می‌کند باید مراد و مقصود خویش از موضوع و محمول آن قضیه را بیان کند به عنوان مثال وقتی شارع می‌فرماید: خون نجس است، باید مراد خویش را از خون و از نجس بیان کند، و یا اگر قانون‌گذار عرفی می‌گوید: رفت و آمد خودروهای سنگین در کوچه ممنوع است، می‌بایست مراد خود از تک‌تک واژه‌های بیان شده در قضیه را تبیین کند. اینکه خودرو سنگین چیست؟ کوچه کجاست؟ و ممنوع یعنی چه؟

در بحث حاضر نیز همین مطلب صدق می‌کند، یعنی شارع مقدس حکم به حرمت دروغ داده است، لذا می‌بایست خود شارع نیز مراد از «دروغ و حرام» را بیان کند، همانطور که اگر پدری به پسرش بگوید تنقلات نخور باید به نحوی منظور خود از «تنقلات» را به پسر بفهماند.

لیکن شارع مقدس در بیان مراد خویش از موضوعات و احکامی که در کلام خویش بیان کرده، قاعده‌ای کلی را بیان نموده و فرموده است، مراد من از موضوعات و احکامی که بیان می‌کنم همان چیزی است که عرف از آن می‌فهمد لذا برای رسیدن به مقصود من به عرف مراجعه کن.

با مراجعه به عرف مشاهده می‌شود که عرف دروغ را منحصر در قول و کلام نمی‌داند بلکه نوشتار را نیز جزء آن می‌پندارد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

لذا «دروغ عبارت است از اخبار به خلاف واقع و خبر دادن به خلاف واقع منحصر در لفظ و قول که که از دهان خارج می‌شوند نیست بلکه شامل کتابت... هم عرفاً می‌شود همچنانکه بر مطالبی که در کتب، مجلات و روزنامه‌ها ذکر می‌شود، راست و دروغ اطلاق می‌شود.»^۱

با توجه به مطالب مطرح شده در صورتی که کاربر فضای مجازی در شبکه‌های اجتماعی و نرم افزارهای پیام رسان (پروفایل، بیوگرافی و...) برای معرفی خود از ابزار نوشتن استفاده کند، بر مطالب وی عرفاً صدق و کذب اطلاق می‌شود.

ب: غیر نوشتاری

کاربران فضای مجازی غالباً برای معرفی ویژگی‌ها و روحیات خویش (هویت) از نمادها، شکلک‌ها و عکس‌های مختلف استفاده می‌کنند، هر یک از این نمادها و.... نزد مخاطبان معنا و مفهومی خاص را بدنبال دارد، در اینجا دو سوال مطرح می‌شود:

سوال نخست: آیا این نمادها هم ملحق به گفتار و نوشتار هستند؟

سوال دوم: ملاک در برداشت معنا از عناوین غیر نوشتاری چیست؟

توضیح بیشتر اینکه هر نماد یا شکلک و... معنایی را در ذهن مخاطب به وجود می‌آورد به عنوان مثال استفاده از عکس‌های مذهبی و یا نمادهای ورزشی به مخاطب القاء می‌کند که صاحب این پروفایل شخصیتی مذهبی یا ورزشی دارد، این در حالی است که امکان دارد که کاربر از نماد و یا عکسی که در معرض نمایش دیگران قرار داده مقصودی غیر از برداشت مخاطب داشته باشد، لذا این سوال مطرح می‌شود که در چنین مواقعی معیار تحقق صدق و کذب اراده و قصد متکلم است یا برداشت مخاطب ملاک می‌باشد؟

به این نکته نیز باید توجه داشت که سوال دوم در رابطه با گفتار و نوشتار نیز قابل بحث است لیکن از آنجائی که در رابطه با عناوین غیر گفتاری و نوشتاری مصادیق بیشتری دارد و به اصطلاح مبتلابه است و در بیان هویت کاربران فضای مجازی کاربرد اینها بیشتر است، در این محور بحث می‌شود.

بدیهی است که هر پاسخی که در اینجا به دست آید پاسخ عناوین گفتاری و نوشتاری نیز خواهد بود.

پاسخ سوال نخست:

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

به نظر می‌رسد با توجه به توضیحاتی که در رابطه با عناوین نوشتاری بیان شد، که ملاک تحقق راست و دروغ عرف است و عرف هر آنچه را که اخبار به خلاف واقع باشد دروغ می‌پندارد، این عناوین نیز ملحق به عناوین نوشتاری می‌شود.

لیکن در اینجا می‌توان شبهه‌ای را مطرح کرد و آن این که با توجه به تعاریف مطرح شده در رابطه با صدق و کذب تحقق این دو در جایی است که از گفتار و نوشتار جمله‌ای خبری به مخاطب القاء شود، لذا در مورد عناوین غیر نوشتاری در صورتی که مخاطب قصد تفریح و سرگرمی داشته باشد و یا اینکه خبری به مخاطب القاء نشود، تحقق صدق و کذب در این موارد محل اشکال است.

بنابراین چنانچه از عناوین غیر نوشتاری کاربر فضای مجازی به دلیل وجود قرائن و... خبری به مخاطبین و دیگر کاربران فضای مجازی القاء شود در صورت مطابق واقع بودن صدق و در غیر این صورت کذب است.

به عبارتی دیگر اگر شخصی در فضای حقیقی لباسی کهنه بپوشد، این پوشش نه گفتار است و نه نوشتار، لیکن به افراد پیرامون وی این خبر را می‌رساند که «من فرد فقیری هستم» این جمله خبری اگر مطابق با واقع باشد راست و اگر مخالف با واقع باشد دروغ است. اما اگر به هر دلیلی این جمله خبری یا جمله‌ای دیگر به ذهن مخاطبین القاء نشد، اتصاف آن به صدق و کذب وجهی ندارد این ملاک در رابطه با نمایش هویت کاربران فضای مجازی با عناوین غیرنوشتاری نیز صادق است.

و در مورد فضای مجازی هم اگر کاربر استیکر خنده و یا گریه را به نمایش می‌گذارد در واقع این جمله خبری را به مخاطب القا می‌کند که «من در این لحظه شاد یا غمگین هستم». لذا در این صورت اتصاف آن به صدق و کذب معنا پیدا می‌کند؛ اما اگر از استیکر یا نمادی استفاده کند که برای مخاطب نامفهوم باشد و جمله خبری را القا نکند اتصاف آن به صدق و کذب معنایی ندارد.

پاسخ سوال دوم:

در بحث فقهی صدق و کذب این سوال مطرح است که در اتصاف یک جمله خبری که بر لسان متکلم جاری می‌شود و یا به صورت نوشتار بروز می‌کند و یا اینکه از جعل نماد و تابلو یا عکسی جمله‌ای خبری به اطرافیان و مخاطبین القاء می‌شود، مقصود و مراد متکلم باید مطابق با واقع باشد و یا آنچه که مخاطب از خبر برداشت می‌کند؟

«در اتصاف خبر به صدق و کذب معنایی که از ظاهر کلام فهمیده می‌شود ملاک و مناط است نه آنچه متکلم اراده کرده یعنی اگر معنای ظاهر با واقع مطابق بوده کلام صدق و در صورت مخالفتش کذب می‌باشد اعم از اینکه مراد متکلم با واقع مطابق بوده یا مخالف

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

باشد بنابراین اگر متکلم بگوید: رأیت حمارا و از آن شخص کودن را اراده نموده بدون اینکه قرینه‌ای نصب کند کلام مزبور متصف به کذب است اگرچه مراد متکلم با واقع مخالف نمی‌باشد.^۱

هر چند این بیان در رابطه با گفتار و کلام است لیکن در رابطه با نوشتار و نماد و ... هم این مطالب صادق است لذا مطابق این دیدگاه می‌توان این نتیجه را گرفت که در فرضی که کاربر فضای مجازی در بیان هویت خویش از نمادها و تصاویر مربوط به اماکن مذهبی استفاده کند با این قصد که به عنوان یک گردشگر بدون داشتن عقائد مذهبی به این اماکن سفر کرده است، به این دلیل که اغلب مخاطبین از این موارد به شخصیت مذهبی کاربر پی می‌برند، و در واقع گویا این تصاویر متضمن یک جمله‌ی خبری است با این مضمون که «من فردی با عقائد مذهبی هستم.» لذا هر چند مخالف اراده کاربر می‌باشد لیکن این مطلب کذب است.

در مقابل این دیدگاه، دیدگاه دیگری نیز وجود دارد که ملاک را مراد و مقصود متکلم می‌داند و برای فهم مخاطب جایگاهی قائل نیست.

در نقد دیدگاه فوق گفته شده:

«به نظر می‌رسد که این سخن صحیح نباشد زیرا مراد ایشان از دو حال خارج نیست و هر کدام که باشد فاسد است و آن دو عبارتند از:

الف: مناط و ملاک اتصاف خبر به صدق و کذب در واقع معنائی است که از ظاهر کلام استفاده می‌شود. دلیل اتصاف خبر به این دو صفت دائر مدار موافقت یا مخالفت مراد متکلم با واقع است چه آنکه اساسا معنای خبر و مقصود از آن همین است نه مفهومی که از ظاهر کلام استفاده شده و احيانا متکلم آن را قصد ننموده است.

ب: مناط و ملاک اتصاف خبر به صدق و کذب نزد مستمع معنائی است که از ظاهر کلام استفاده می‌گردد.

بنابراین می‌توان گفت: اگر مراد این باشد اجمالا کلام صحیح و مطلب حق است منتهی با این فرض که واصف جاهل باشد به اینکه متکلم از لفظ خلاف ظاهرش را اراده کرده چه آنکه واصف در فرض مزبور چنین می‌پندارد متکلم لفظی را گفته که معنایش با واقع مطابق نیست قهرا خبر او را متصف به کذب می‌کند چنانچه اگر معنای لفظ را با واقع مطابق بدانند به آن صدق می‌گویند

ولی درعین حال باید توجه داشت که این توصیف مستمع به اعتقاد این است که معنای مزبور مراد و مقصود متکلم است پس باز اتصاف خبر به صدق و کذب ملاکش معنای ظاهر لفظ و مطابقت و مخالفتش با واقع نشد بلکه امر دائر مدار مراد متکلم بوده اگرچه طریق به آن اعتقاد مخاطب می‌باشد.^۲

۱- محقق قمی، قوانین الأصول، ج ۱، ص ۴۱۹

۲- شیخ انصاری، المکاسب، ج ۲، ص ۳۴

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

علاوه بر شیخ انصاری فقهائی دیگر همچون امام خمینی^۱، آیت الله خوئی^۲، شهید صدر^۳ و... قائل به این هستند که در اتصاف صدق و کذب مراد متکلم ملاک است.

۳- حکم فقهی نمایش راست و حقیقی هویت مجازی با توجه به مخاطرات فضای مجازی و ادله آن

« کاربران اینترنت از یک میلیارد نفر در سال ۲۰۰۵ به بیش از سه میلیارد و هفتصد و سی و نه میلیون نفر تا مارس ۲۰۱۷ رسیده است که لحظه به لحظه بر تعداد آن افزوده می‌شود، یعنی طی یازده سال، دو میلیارد و ششصد میلیون نفر و به طور میانگین هر سال چیزی حدود ۲۳۷ میلیون نفر بر تعداد کاربران اینترنت اضافه شده است.

کاربران اینترنت در ایران تا ماه مارس ۲۰۱۷ حدود پنجاه و شش میلیون و هفتصد هزار نفر بوده‌اند.»^۴

با توجه به افزایش روز افزون کاربران فضای مجازی ۵ و با توجه اینکه اربابان و مدیران فضای مجازی هر چند در نگاه اول به نظر می‌رسد برای کسب ثروت و قدرت و استفاده آسان مردم جهان از تکنولوژی در این فضا سرمایه‌گذاری کرده‌اند، لیکن با بررسی دقیق بیوگرافی برخی از مدیران شبکه‌های اجتماعی به این نتیجه می‌رسیم که این مدیران یهودی و ارتباط مستقیم با اسرائیل دارند که دشمنی آشکار با مسلمانان دارند.

زمانی که فردی آزاداندیش میزان سرمایه‌گذاری صهیونیسم بین الملل اعم از مالی، خبری، نیروی انسانی، سخت افزار، نرم افزار و... برای سیطره بر فضای مجازی می‌اندیشد، به این نتیجه می‌رسد که جز قدرت طلبی و زراندوزی چیز دیگری هدف نمی‌تواند باشد. به عبارت دیگر هدف آنان تسلط بر منابع مادی و معنوی در راستای قدرت طلبی است که برای نیل به این مقصود نمی‌توان تنها بر کشور یا منطقه ای خاص توجه کرد و از باقی مناطق غافل شد.

به همین منظور برنامه‌های در نظر گرفته شده در بعد رسانه‌ها اعم از فضای مجازی یا رسانه‌های قدیمی تر جهانی و برای غلبه بر تمام ملت هاست.

از این رو مدیران فضای مجازی (صهیونیسم بین الملل) با نفوذ در ذهنها تاثیر بر عواطف و احساسات و تغییر رفتار ملت‌ها ضمن ایجاد فرهنگی واحد در سراسر جهان (به نام دهکده جهانی) می‌خواهند سلطه خود را جهانی کنند.

۱- امام خمینی، مکاسب محرمه، ج ۲، ص ۷۴

۲- آیت الله خوئی، منهاج الصالحی، ج ۲، ص ۱۰

۳- شهید صدر، منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۰

۴- کهنوند، محمد، فضای مجازی دام و دانه ها، ص ۱۴

۵- در سال ۲۰۲۰ ۴,۷۹ میلیارد نفر در سرتاسر جهان از اینترنت استفاده می‌کنند. با توجه به آمار روزافزون جمعیت جهانی و در نظر گرفتن ۷,۸ میلیارد جمعیت جهان، تعداد کاربران اینترنت، ۶۱,۴ درصد جمعیت جهانی است.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

به عنوان مثال «شرکت فیسبوک» در سال ۲۰۰۴ میلادی توسط «مارک زاکر برگ» تأسیس شد. در سن سیزده سالگی خانواده مارک، برای وی جشن تکلیف میتزوا (جشن تکلیف مخصوص یهودیان) گرفتند، اما مدتی بعد مارک رسماً خود را آنتیست یا منکر وجود خدا معرفی کرد، مارک عضو انجمن برادری یهودیان «آلفا اپسیلون پی» است و مانند تمامی مدیران شرکت‌ها و موسسات آمریکائی، ارتباط تنگانی با لابی‌های صهیونیستی دارد، به طوری که صهیونیست‌ها به مارک، «پسر خوب یهود» و «امید غلبه تفکر یهود بر جهان» را داده‌اند، وی بعد از تثبیت جایگاه فیسبوک اقدام به خریداری اینستاگرام و واتس آپ نمود. هم اکنون چهار شبکه متعلق به مارک زاکر برگ در لیست بیست شبکه اجتماعی برتر جهان می‌باشد.^۱

لذا از آنجائی که دشمنی مدیران این فضا دشمنی آشکار با مردم مسلمان مخصوصاً ایرانی‌ها دارند و در این رابطه از هیچ کاری دریغ نمی‌کنند، چنانچه کاربران فضای مجازی در نمایش هویت مجازی خویش (ویژگی‌های فردی و شخصیتی) خود صادق باشند، به احتمال قوی این اطلاعات مورد سوء استفاده اربابان فضای مجازی قرار خواهد گرفت و با توجه به این‌ها اقدام به طرح نقشه‌هایی علیه ملت مسلمان می‌کنند.

حال با توجه به مطالب مطرح شده و قرائن موجود به نظر می‌رسد نمایش هویت مجازی که مطابق با واقع باشد دارای مفسده است لذا حکم این کار مانند راست گفتن در جائی است که موجب مفسده‌ای می‌شود، لذا می‌بایست در این رابطه بحث را دنبال کنیم.

در چنین حالتی که در راست گوئی احتمال وجود مفسده است، پیشنهاد می‌شود کاربران فضای مجازی تا جائی که ضرورتی وجود ندارد از نمایش ویژگی‌ها و خصوصیات فردی و جزئی خود اجتناب کنند و در حقیقت چیزی را که نیاز نیست، به نمایش نگذارند.

همچنین در صورت ضرورت بر فرض امکان به نوعی توریه کنند، چرا که به ادعای شیخ انصاری^۲ فقهای شیعه اتفاق نظر دارند که در مواقع اضطرار بر شخص واجب است به جای دروغ توریه کند.

۴- حکم فقهی نمایش دروغ و غیر واقعی هویت مجازی با توجه به مخاطرات فضای مجازی و ادله آن

در فقه مواردی به عنوان استثناء در باب صدق و کذب بیان شده است، که در صورت بروز این عناوین دروغ جائز است. در اینجا ضروری است بعد از بررسی این استثنائات، ملاحظه شود که نمایش دروغ هویت کاربران مجازی را می‌توان از مصادیق این استثنائات برشمرد یا خیر؟

۱ - کهوند، محمد، فضای مجازی دام و دانه ها، ص ۳۸

۲- شیخ انصاری، کتاب المکاسب، ج ۲، ص ۱۷

استثنائات کذب

موارد زیر به عنوان استثناء در دروغ مطرح شده است.

الف: دروغ در جنگ

«جنگیدن مسلمان، همیشه باید در راه خدا و آرمان‌های الهی باشد؛ در این صورت، طرف مقابل او، کافران، یاغیان و باطل‌گرایان قرار دارند که باید سرکوب گردند تا مزاحم حق و حق‌مداران نباشند، برای دفع چنین کسانی، دروغ گفتن هیچ منعی ندارد، از رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره نیز چنین روایت شده است؛ «كُلُّ الْكِذْبِ مَكْتُوبٌ كِذْبًا لَا مُحَالَهَ اَلَّا اَنْ يَكْذِبَ الرَّجُلُ فِي الْحَرْبِ ...» هر دروغی به ناچار، دروغ محسوب می‌شود، مگر این که مرد در جنگ دروغ بگوید»^۱

در این رابطه روایات دیگری نیز نقل شده است.

رسول خدا صلی الله علیه و آله وسلم فرمودند: «أَلْحَرْبُ خُدْعَةٌ»^۲ جنگ، نیرنگ است. این حدیث به سندهای زیاد و معتبری روایت شده است و از این لحاظ با مشکلی مواجه نیست.

اما تفاسیر و دیدگاه‌ها در مورد این حدیث متفاوت است و برخی در مجموع چهار دیدگاه مختلف را در رابطه با تفسیر این حدیث برشمرده و می‌نویسند:

«یک: دروغ تعبداً در جنگ مجاز است.

دو: دروغ از سر ضرورت در جنگ مجاز می‌باشد.

سه: دروغ در جنگ مجاز نیست، نیرنگ مجاز می‌باشد.

چهار: اساساً در جنگ، مفهوم دروغ منتفی است.»^۳

ام‌کلثوم بنت عقبه بن ابی معیط از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سلم چنین روایت می‌کند:

۱- الهامی نیا، علی اصغر، فقه مدیریت، ج ۱، ص ۱۰۷

۲- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۱، ص ۵۶۶

۳- اسلامی، سید حسن، دروغ مصلحت آمیز، ص ۲۱۳

«لم أسمعهُ يَرْحُصُ فِي شَيْءٍ مِمَّا يَقُولُ النَّاسُ كَذِباً إِلَّا ثَلَاثَ: الْحَرْبِ وَ الْإِصْلَاحِ بَيْنَ النَّاسِ وَ حَدِيثِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ وَ حَدِيثِ الْمَرْأَةِ زَوْجِهَا.»^۱

ام کلثوم می گوید: نشنیدم از رسول خدا از مواردی که افراد در آنها دروغ می گویند مگر در سه مورد: در جنگ، برای اصلاح بین مردم و سخن شوهر به زن خویش و سخن زن به شوهر خود.

روایات دیگری نیز در این رابطه وجود داد ولی آنچه که روشن است اصل دروغ گفتن در جنگ جائز است و در آن اختلافی نیست و اگر اختلافی هم بین فقهاء وجود دارد در محدوده و میزان آن می باشد.

همچنین این روایات ناظر به زمان جنگ رو در رو است و در جائی است که دو گروه یکی حق و دیگر باطل در مقابل هم ایستاده و قصد پیکار و خونریزی دارند.

در زمان حاضر میدان جنگ از شکل و شمایل گذشته خارج شده است و گروه ها و عقائد مختلف برای غلبه بر دشمنان خود از شیوه های جدید و نوین استفاده می کنند که استفاده از فضای مجازی یکی از این روش ها است .

همچنین به جای کشتن و ریختن خون فرد به عقائد، فرهنگ و ... شخص حمله می کنند و هویت او را هدف قرار می دهند. لذا ممکن است گفته شود فضای مجازی امروزه در واقع صحنه و میدان جنگی است که در آن هدف از بین بردن فرهنگ و هویت و ... یک قوم و ملت است. لذا یک کاربر فضای مجازی در این میدان جنگ می تواند از هویتی غیر واقعی استفاده کند تا از خطرات و آسیبهای احتمالی دشمنان در امان بماند.

البته ممکن است این اشکال به استدلال فوق وارد شود که تسری یک حکم از عنوانی به عنوان دیگر (مفهومی به مفهومی دیگر) بدون دلیل قطعی جایز نیست، لذا هر چند بر تقابلات فرهنگی و ... امروزه ما مفهوم جنگ را اطلاق می کنیم لیکن متیقن از جنگ همان جنگ در میدان و عرصه ی واقعی است که منجر به خونریزی می شود، لذا باید به همان اکتفا شود.

لذا از آنجائی که اصل حرمت دروغ مسلم است و مواردی به عنوان استثناء وارد شده است، حال ما شک داریم که این عنوان جدید(نمایش دروغ هویت کاربران فضای مجازی) جزء استثنائات هست یا خیر؟ استصحاب باقی بودن آن تحت حرمت را جاری می کنیم.

ب:دروغ برای مصالح دینی

در طول تاریخ بسیار بوده اند افرادی با اینکه اغراض مادی و دنیوی نداشته اند، تنها به هدف ترویج و گسترش دین و تشویق افراد به دینداری اقدام به دروغ گوئی کرده اند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

در این میان غیر از اشخاصی که با نیتی شوم و پلید اقدام به جعل حدیث می‌کرده‌اند، افرادی نیز بوده‌اند که به نیت خیر و ترویج دین دست به جعل حدیث نموده‌اند به عنوان مثال یکی از این افراد در رابطه با احادیثی که در مورد فضیلت قرائت سوره‌های قرآن بیان کرده سوال شد، در پاسخ گفت:

« آن‌ها را جعل کردم تا مردم را به خواندن این سوره‌ها ترغیب کنم.»^۱

دروغ به جهت مصالح دینی منحصر به جعل حدیث نیست و بسیاری از افرادی که به این هدف اقدام به بیان خواب‌های دروغ، نقل قول از بزرگان، بیانی صفتی ناپسند برای دشمن و... می‌کنند. این افراد نه تنها خود را مستحق سرزنش نمی‌دانند، بلکه منتظر دریافت مزد و اجر برای کار خویش نیز هستند.

امروزه نیز برخی از کاربران فضای مجازی برای پاسخ به شبهات دشمنان دین یا اطلاع از نقشه‌ها و جزئیات مخالفین دین و یا برای اینکه مطلبشان مورد قبول طرف مقابل واقع گردد، در بیان هویت خود دروغ می‌گویند،

به عنوان نمونه یک کاربر شیعه با انتخاب مضامین و نمادهای مخصوص اهل تسنن اقدام به پاسخ گوئی شبهات اهل سنت می‌کند یا شبهه‌ای را در رابطه با ایشان مطرح می‌کند و

حال این سوال مطرح است با توجه به اینکه دروغ گفتن در دین به شدت قبیح شمرده شده است آیا صحیح است با یک امری که در دین نهی شده است برای کمک به دین رفت؟

در پاسخ به این سوال گفته شده که: « مجاز دانستن دروغ گوئی برای ترویج دین و دین داری، به پذیرش دروغ گوئی در اصل دین یا ابلاغ آن می‌انجامد و این نتیجه‌ای است که هر مسلمانی از آن می‌پرهیزد، این نکته به جعل حدیث اختصاص ندارد. دین مبین اسلام برای ترویج و گسترش خود به هیچ دروغی و در هیچ زمینه‌ای به دروغ نیاز ندارد. چه این دروغ‌ها در مورد فضایل اولیای دین باشد و چه درباره رداییل دشمنان دین، چه در عرصه تاریخ باشد و چه ناظر به نقاط جغرافیایی خاص.»^۲

بنابراین بیان کاربران فضای مجازی مجاز نیستند که به بهانه ترویج دین و غلبه بر خصم در بیان هویت خویش دروغ بگویند، و برای رسیدن به هدفی دینی از ابزار و وسائلی که در دین نهی شده است مانند دروغ استفاده کنند.

علاوه بر این موارد استثنائات در کذب در روایات بیان شده است و در هیچ یک از آن روایات سخنی از دروغ برای مصالح دینی به میان نیامده است. و اضافه کردن عنوانی به آن استثنائات بدون دلیل شرعی جایز نیست چراکه اگر چنین چیزی جائز بود خود شارع می‌فرمود.

ج: دروغ‌های بی ضرر

۱- ابن جوزی، ابوالفرج، الموضوعات من الاحادیث المرفوعات، ص ۲۳

۲- اسلامی، سیدحسن، دروغ مصلحت آمیز، ص ۳۶۲

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

افراد در زندگی عادی خود بسیار اتفاق می‌افتد که بدون قصد ضرر و یا فریبکاری و... داشته باشند به خاطر ناراحت شدن طرف مقابل یا خوشایند اطرافیان و... دروغ می‌گویند، به عنوان مثال دوستی از آرایشگاه برگشته واز ما می‌پرسد؟ مدل موهایم زیباست ما در پاسخ با اینکه از دید ما این مدل زیبا نیست برای خوشایند وی پاسخ مثبت می‌دهیم ویا در مهمانی غذائی را میل می‌کنیم که با ذائقه‌ی ما سازگار نیست لیکن برای ناراحت نشدن میزبان اظهار به خوشمزه بودن غذا می‌نمائیم و....

در همین رابطه می‌توان مثال‌هایی را در رابطه با دروغ بودن هویت کاربران فضای مجازی بیان کرد با این فرض فردی بدون اینکه قصد اضرار به دیگری و یا فریبکاری و مکر و نیرنگ داشته باشد، در بیان هویت خود اقدام به دروغ گوئی می‌کند، به عنوان مثال در حالی که ناراحت است برای شاد نشان دادن خود از نمادهای شاد استفاده می‌کنند، در اینجا لازم است که حکم فقهی این نوع دروغ گفتن بررسی شود.

با مراجعه به روایات مشاهده می‌شود که ائمه علیهم السلام از چنین دروغ‌هایی نهی کرده‌اند.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «إِتَّقُوا الْكُذْبَ، الصَّغِيرَ مِنْهُ وَ الْكَبِيرَ فِي كُلِّ جَدٍّ وَ هَزْلٍ، فَإِنَّ الرَّجُلَ إِذَا كَذَبَ فِي الصَّغِيرِ أَجْتَرَأُ عَلَى الْكَبِيرِ»^۱

از دروغ، چه کوچک و چه بزرگ در شوخی و جدّ پرهیز کنید، چراکه آدمی در امور کوچک دروغ گفت در امور بزرگ دلیر می‌شود.

امام سجاد علیه السلام خطاب به فرزنداناش فرمودند: «إِتَّقُوا الْكُذْبَ الصَّغِيرَ مِنْهُ وَ الْكَبِيرَ فِي كُلِّ جَدٍّ وَ هَزْلٍ»^۲

با توجه به دلالت این روایات بر شخص مسلمان لازم است که از دروغ‌های بی‌ضرر چه در فضای حقیقی و یا در فضای مجازی اجتناب کند، و در مواقعی می‌خواهد برای خواهش‌بند دیگران و ... دروغ بگوید با سکوت یا با بیان بحثی غیر مرتبط و یا حد الامکان با توریه از دروغ بپرهیزد و این کار در فضای مجازی برای کاربران به مراتب آسان تر از فضای حقیقی است.

برخی از محققین در رابطه با چنین دروغ‌هایی گفته‌اند:

« بر خلاف تصور عمومی در باب بی‌زیان بودن دروغ‌های بی‌ضرر، این گونه دروغ‌ها غالباً مضرّ و موجب فریبکاری و زیان خوردن دیگران است، سنت دینی ما نیز بر پرهیز از این گونه دروغ‌هاست، لذا باید از این گونه دروغ‌ها پرهیز کرد،»^۳

به عنوان خاتمه بحث مناسب است یک قاعده کلی برای اینکه چه موقع دروغ گوئی جایز است و چه موقع راست گوئی جایز نیست از زبان یکی از بزرگان بیان شود. بدیهی است که انطباق این قاعده بر مصادیق بر عهده خود مکلف است.

مرحوم نراقی می‌فرماید: « دروغ به خودی خود محذور است (یعنی حذر کردنی، مورد ترس و پرهیز) و راست گوئی نیز در مواضع مذکور (موارد استثناء) نیز موجب بروز محذور است؛ بنابراین باید دو محذور را در مقابل هم قرار داد و با ترازوی عدل سنجید، اگر

۱- علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۲، ص ۲۲۱

۲- همان، ج ۶۹، ص ۲۳۵

۳- اسلامی، سید حسن، دروغ مصلحت آمیز، ص ۴۲۹

محذور کذب آسان تر و کم ضررتر از محذور صدق است، دروغ ترجیح دارد و اگر محذور صدق آسان تر و کم ضررتر است، راست گوئی واجب است، و گاهی دو محذور برابر هم قرار می گیرد، به نحوی که در آدمی تردید پیدا می شود و در این حال راست گوئی اولی و برتر است، زیرا دروغ در اصل حرام است و تنها به ضرورت یا نیاز مهمی مباح می شود و اگر در وجود حاجت مهمی شک پیش آید، باید به اصل تحریم بازگشت.^۱

نتیجه گیری:

پس از بررسی و تحلیل «حکم فقهی دروغ بودن یا راست بودن هویت کاربران در فضای مجازی» موارد ذیل را تحت عنوان نتایج حاصل از طرح این موضوع و بحث می توان برشمرد.

۱- از نظر لغوی دو واژه راست و دروغ مقابل یکدیگر قرار دارند و حالت سومی نمی توان متصور بود و در اصطلاح فقهی هر خبری که مطابق با واقع باشد راست و در غیر این صورت دروغ می باشد.

۲- در رابطه با ماهیت دروغ به این نتیجه رسیدیم که دروغ عرفاً بر مطالب نوشتاری صدق می کند لیکن در رابطه با مطالب غیرنوشتاری مثل نمادها و شکلکها چنانچه متضمن یک جمله خبریه باشند متصف به صدق و کذب می شوند و در غیر این صورت اتصافشان به صدق و کذب بی معناست.

۳- با توجه به اینکه فضای مجازی در سیطره صهیونیزم جهانی می باشد و دشمنی آنان با ملت ما مشهود و ملموس می باشد لذا تا ضرورتی برای به نمایش گذاشتن هویت حقیقی با جزییاتش وجود ندارد عقل حکم به رعایت احتیاط می کند.

۴- در رابطه با استثنائات کذب نتیجه این شد که سه مورد از موارد متعدد استثنائات کذب با موضوع سازگار است.

الف) دروغ در جنگ، که در این زمینه به این نتیجه رسیدیم که آنچه از آیات و روایات برداشت می شود جواز دروغ در جنگ واقعی و فضای حقیقی می شود و دلیلی برای تسری جواز به فضای مجازی وجود ندارد.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

ب) دروغ در مصالح دینی، به این نتیجه رسیدیم که جایز نیست کاربران فضای مجازی به جهت تقویت دین و رعایت مصالح دینی از ابزارهای غیر دینی مانند دروغ و هویت جعلی استفاده نمایند.

ج) دروغ‌های بی‌ضرر، نتیجه این شد که کاربران فضای مجازی با تجویز این عنوان موارد مرتبط را گسترش داده و قبح دروغ شکسته می‌شود و دروغ بی‌ضرری باقی نمی‌ماند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۷۷۸۶-۲۹۸۰ ISSN

منابع:

۱. ابن جوزی، ابوالفرج، الموضوعات من الاحادیث المرفوعات، تحقیق نورالدین بن علی جبلر، ریاض، اضواء السلف، ۱۴۱۸ق
۲. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، دار الفكر، ۱۳۹۹ق
۳. اسلامی، سیدحسن، دروغ مصلحت آمیز، چاپ سوم قم، موسسه بوستان کتاب
۴. امام خمینی، مکاسب محرّمه، چاپ اول، قم، موسسه نشر آثار امام خمینی، ۱۴۱۵ق
۵. النووی، یحیی بن شرف، الاذکار النوویه، چاپ اول، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ق
۶. الهامی نیا، علی اصغر، فقه مدیریت
۷. انصاری، مرتضی، مکاسب، چاپ اول، قم، دار الذخائر، ۱۴۱۱ق
۸. بیهقی، ابوبکر احمد بن حسین، الآداب، تحقیق ابوعبدالله السعید المندوه، بیروت، موسسه الکتب الثقافیه، ۱۴۰۸ق
۹. حسین عاملی، سید جواد، مفتاح الکرامه فی شرح القواعد العلامه، قم، موسسه النشر الاسلامی
۱۰. خوئی، ابوالقاسم، منهاج الصالحین، موسسه الخوئی الاسلامیه
۱۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه
۱۲. صدر، محمد باقر، منهاج الصالحین
۱۳. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، تهران، مرتضوی، ۱۳۶۲ش
۱۴. فیومی، احمد بن محمد، المصباح المنیر، الطبعة ۲، المكتبة العصریه، ۱۴۱۸ق
۱۵. كهوند، محمد، فضای مجازی دام و دانه ها
۱۶. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت، دار إحياء التراث العربی
۱۷. محقق قمی، قوانین الأصول
۱۸. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، ۱۳۷۵ش
۱۹. مشکینی، علی، مصطلحات الفقه و معظم عناوینہ الموضوعیه، قم، الهادی، ۱۴۱۳ق
۲۰. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، قم، هجرت، ۱۳۷۱ش